

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра адміністративного
права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Фінансове право»

на тему: «Права та обов'язки учасників бюджетного процесу»

Студентка групи ПР-32

Алієва Анастасія

Керівник: д. філ. з права, доц. Іванюк В. Д.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	6
1.1. Поняття та особливості бюджетних правовідносин.....	6
1.2. Класифікація бюджетних правовідносин.....	8
1.3. Структура бюджетних правовідносин.....	10
Висновки до розділу 1.....	12
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ	
УЧАСНИКІВ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ.....	14
2.1. Правове регулювання бюджетного процесу.....	14
2.2. Повноваження Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та	
Міністерства фінансів України у бюджетному процесі.....	16
2.3. Права та обов'язки органів місцевого самоврядування у бюджетному	
процесі.....	18
2.4. Роль контролюючих органів у бюджетному процесі.....	21
Висновки до розділу 2.....	23
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ УЧАСНИКІВ	
БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ.....	25
3.1. Проблеми реалізації прав та обов'язків учасників бюджетного процесу.....	25
3.2. Напрями вдосконалення правового регулювання повноважень учасників	
бюджетного процесу.....	27
Висновки до розділу 3.....	29
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Актуальність даної теми зумовлюється винятковим значенням бюджетного процесу для стабільного функціонування держави та місцевого самоврядування в умовах сучасних політичних, економічних і соціальних викликів. Забезпечення прозорості, ефективності та справедливості в управлінні публічними фінансами є одним із основних факторів сталого розвитку суспільства. У контексті реформ децентралізації, посилення фінансової автономії громад, а також в умовах воєнного стану, питання правового регулювання повноважень учасників бюджетного процесу набувають особливої гостроти. Саме тому дослідження правового статусу, ролі та взаємодії різних суб'єктів бюджетного процесу є надзвичайно актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Науково-практичне значення дослідження полягає у поглибленні розуміння природи бюджетних правовідносин, визначенні проблем реалізації повноважень учасників бюджетного процесу та формулюванні конкретних пропозицій щодо удосконалення правового регулювання цієї сфери. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правових актів, що регламентують бюджетну діяльність, підвищення ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, розроблення заходів із посилення фінансової дисципліни, прозорості та підзвітності у сфері публічних фінансів.

Метою дослідження є комплексне теоретичне та практичне осмислення правового статусу учасників бюджетного процесу в Україні, виявлення проблем реалізації їхніх повноважень та розроблення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання бюджетних правовідносин в сучасних умовах.

Для реалізації мети у курсовій роботі поставлено наступні **завдання**:

- розкрити поняття, ознаки та структуру бюджетних правовідносин;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення бюджетного процесу в Україні;

- визначити права та обов'язки основних учасників бюджетного процесу на державному і місцевому рівнях;
- дослідити проблеми реалізації повноважень учасників бюджетного процесу;
- обґрунтувати напрями вдосконалення правового регулювання бюджетних правовідносин;
- сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності учасників бюджетного процесу.

Ступінь наукового дослідження теми у вітчизняній літературі є достатньо високим, однак потребує подальшого розвитку в умовах змін бюджетної системи України. Серед учених, які досліджували бюджетний процес, варто відзначити Ю. І. Аністратенка, С. Бея, А. Бояра, Т. В. Касьяненко, К. В. Гея, В. Гнатенка, Т. Г. Головань. Також слід згадати А. Головка, О. Західну, Д. Кореня, А. Іляшенка, В. Малишка, Л. Яременка, О. Калмикова. Значний внесок зробили М. В. Марченко, Т. О. Мацелик, Г. М. Стріяшко, А. В. Нечипоренко, Л. О. Мороз, І. В. Панченко. Дослідженням бюджетної відкритості та безпекових аспектів займалися Ю. В. Петленко, Я. В. Пилипенко, М. Рябокін з колективом авторів. Окрему увагу місцевому рівню приділяли О. М. Савастєєва, С. В. Свірко, В. В. Довгалюк та Т. М. Тростенюк.

Об'єктом дослідження є бюджетні правовідносини, що виникають у процесі реалізації повноважень учасників бюджетного процесу в Україні.

Предметом дослідження є права та обов'язки учасників бюджетного процесу, механізми їх реалізації, проблеми правового регулювання бюджетної діяльності та шляхи їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано **комплекс методів**, зокрема: метод системного аналізу для дослідження структури та взаємодії учасників бюджетного процесу; формально-юридичний метод для аналізу нормативно-правових актів, що регулюють бюджетні відносини; порівняльно-

правовий метод для виявлення відмінностей і спільних рис в організації бюджетного процесу в Україні та за кордоном; логіко-семантичний метод для уточнення понять і категорій, що використовуються у дослідженні; історико-правовий метод для вивчення розвитку правового регулювання бюджетних процесів; метод узагальнення для формулювання практичних висновків і пропозицій щодо вдосконалення бюджетного законодавства.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається з вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (30 найменувань на 4 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 37 сторінок, з яких основний текст – 31 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1.1. Поняття та особливості бюджетних правовідносин

Бюджетні правовідносини становлять специфічний різновид фінансово-правових зв'язків, які регулюють процеси формування, розподілу та використання централізованих державних і місцевих фондів грошових ресурсів. Їх існування обумовлено необхідністю забезпечення матеріальної основи для реалізації завдань і функцій держави та територіальних громад. Як слушно зазначає Ю. І. Аністратенко, «бюджетні правовідносини мають особливу природу, що проявляється у суворому регламентуванні процесуального боку використання бюджетних коштів та безумовній пріоритетності інтересів суспільства перед приватними інтересами» [1, с. 87].

Визначення бюджету як інституційної бази цих правовідносин закріплено в законодавстві. Відповідно до статті 2 Бюджетного кодексу України, «бюджет — це план формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що здійснюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [9]. Таким чином, бюджетні правовідносини виникають із факту необхідності централізації фінансових ресурсів для виконання публічних завдань, мають чітко визначений суб'єктний склад та обмежену сферу автономії сторін.

Однією з ключових ознак бюджетних правовідносин є їхня імперативність. Сторони не можуть самотійно змінювати або встановлювати умови участі у бюджетному процесі поза межами закону. Всі їхні права та обов'язки чітко випливають із нормативно-правових актів, що регулюють сферу публічних фінансів. На відміну від приватноправових відносин, де превалює принцип свободи договору, в бюджетній сфері діє принцип законності та цільового призначення коштів. Як підкреслює К. В. Гей, саме «жорсткість правового регулювання є одним

із базових елементів, що забезпечують стабільність і передбачуваність бюджетного процесу» [5].

Іншою характерною рисою є публічний інтерес, який лежить в основі бюджетних правовідносин. Будь-які рішення в цій сфері мають враховувати суспільні потреби, причому не лише в короткостроковій, а й у стратегічній перспективі. Держава, органи місцевого самоврядування та інші учасники бюджетного процесу зобов'язані діяти відповідно до принципів ефективності, прозорості й підзвітності. Як справедливо відзначають О. Західна та Д. Корень, «бюджетні відносини в територіальних громадах розвиваються в умовах зростаючого значення механізмів громадського контролю та участі громадян у процесі прийняття рішень» [10, с. 159].

Бюджетні правовідносини охоплюють весь життєвий цикл бюджету — від складання проєкту до його виконання і контролю за витрачанням коштів. Вони включають не лише процеси затвердження та розподілу фінансових ресурсів, а й реалізацію процедур звітності, проведення ревізій, притягнення винних осіб до відповідальності за порушення бюджетної дисципліни. У цьому контексті важливу роль відіграє контрольна функція держави, яка, за визначенням А. Іляшенка, є «основною гарантією належного функціонування системи бюджетного регулювання» [11].

Особливістю бюджетних правовідносин є також їх багаторівнева структура. Вони реалізуються на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, при цьому кожен із рівнів має свою нормативну специфіку та організаційні механізми. Це вимагає особливої узгодженості дій різних суб'єктів бюджетного процесу, що є надзвичайно актуальним у сучасних умовах, особливо в період воєнного стану. Як зазначає М. В. Марченко, «під час війни парламентський етап бюджетного процесу набуває особливої ваги, оскільки потребує надзвичайної оперативності у прийнятті фінансово важливих рішень» [14, с. 199].

Тому, бюджетні правовідносини є багатоплановим явищем, яке характеризується поєднанням публічного інтересу, імперативності регулювання, багаторівневої організації та тісного зв'язку з політичними, економічними та соціальними процесами у державі. Їх розуміння є необхідною передумовою для глибокого аналізу прав та обов'язків учасників бюджетного процесу, що стане предметом подальшого дослідження.

1.2. Класифікація бюджетних правовідносин

Класифікація бюджетних правовідносин має надзвичайно важливе теоретичне і практичне значення, оскільки дозволяє глибше зрозуміти їхню природу, виявити закономірності розвитку та удосконалити правові механізми регулювання цієї сфери. Бюджетні правовідносини є надзвичайно різноманітними за змістом, структурою та функціональним призначенням, що обумовлює необхідність їх систематизації за різними критеріями.

Найбільш загальною підставою для класифікації є поділ бюджетних правовідносин за стадіями бюджетного процесу. Як слушно зазначає Ю. І. Аністратенко, «кожна стадія має власну специфіку відносин, учасників та предмета регулювання» [1, с. 89]. Відповідно до цього критерію виділяють правовідносини, що виникають на етапах складання проекту бюджету, його розгляду та затвердження, виконання бюджету, контролю за його виконанням і затвердження звіту про виконання бюджету.

Іншим важливим критерієм є предмет бюджетних правовідносин. За цією ознакою вони поділяються на відносини з формування доходів бюджету, відносини з розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів, а також відносини з використання бюджетних коштів. Такий підхід дозволяє чітко розмежувати сферу матеріального змісту бюджетної діяльності та пов'язати конкретні правові механізми із специфічними бюджетними потоками. Наприклад, правовідносини щодо мобілізації податкових надходжень суттєво відрізняються за своїм змістом і

порядком регулювання від правовідносин, пов'язаних із виділенням бюджетних асигнувань.

Важливо також враховувати класифікацію за рівнями бюджетної системи. Відповідно до Бюджетного кодексу України, «державний і місцеві бюджети є складовими єдиної бюджетної системи, яка функціонує на засадах єдності, самостійності та збалансованості» (стаття 7 Бюджетного кодексу України) [9]. У цьому контексті правовідносини, що виникають у сфері державного бюджету, мають ширший масштаб і стратегічний характер, тоді як правовідносини місцевих бюджетів відзначаються безпосереднім зв'язком із задоволенням локальних потреб громад. Як вказує О. Західна, «здійснення бюджетного процесу в територіальних громадах супроводжується специфічною структурою правовідносин, орієнтованою на реальну участь громадян у розподілі ресурсів» [10, с. 160].

Особливу увагу слід приділити класифікації за суб'єктним складом. Бюджетні правовідносини можуть бути двосторонніми, коли взаємодіють два суб'єкти (наприклад, орган державної влади та розпорядник бюджетних коштів), або багатосторонніми, коли залучено кілька учасників різного рівня. Так, як справедливо підкреслюють С. В. Свірко та його колеги, «у практиці країн G20 найбільш ефективними вважаються багаторівневі моделі бюджетного процесу, де взаємодія суб'єктів має комплексний характер» [21, с. 45].

Не менш важливим є поділ бюджетних правовідносин за характером юридичних фактів, які їх породжують. У цьому аспекті правовідносини поділяють на такі, що виникають на підставі юридичних актів (закони, постанови, розпорядження) і на підставі юридичних подій (наприклад, надходження податків або повернення кредитів). Такий підхід дозволяє глибше осмислити механізм виникнення обов'язків і прав у сфері бюджетного права, а також більш чітко визначити відповідальність суб'єктів за невиконання або неналежне виконання бюджетних обов'язків.

Класифікація також може здійснюватися залежно від спрямованості правовідносин: виділяють регулятивні, що спрямовані на організацію належного виконання бюджетних завдань, і охоронні, що спрямовані на захист бюджетних інтересів та припинення порушень. Як відзначає Т. О. Мацелик, «правовідносини охоронного характеру у сфері бюджету мають особливе значення для забезпечення фінансової безпеки держави, оскільки включають механізми бюджетного контролю, фінансового нагляду і відповідальності» [15, с. 114].

В умовах воєнного стану класифікація бюджетних правовідносин набуває нових особливостей. Як зазначає Я. В. Пилипенко, «у період збройного конфлікту формується особлива група бюджетних правовідносин, пов'язана із фінансуванням оборони, підтримкою внутрішньо переміщених осіб та відновленням критичної інфраструктури» [18]. Такі відносини характеризуються посиленням правовим регулюванням, прискореними процедурами ухвалення рішень і підвищеними вимогами до звітності та контролю.

1.3. Структура бюджетних правовідносин

Структура бюджетних правовідносин відображає сукупність елементів, які в їх взаємозв'язку формують цілісну систему взаємодії суб'єктів у процесі мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів держави й територіальних громад. Правильне розуміння цієї структури є ключовим для забезпечення ефективного функціонування бюджетної системи, підвищення її прозорості та підзвітності, а також для гарантування реалізації публічних інтересів.

Першим фундаментальним елементом є суб'єкти бюджетних правовідносин. Вони представлені органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними особами публічного права, розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів. Суб'єкти діють в умовах чітко визначеної компетенції, яка встановлена законодавством і не допускає її довільного розширення або обмеження. Як слушно зазначає Ю. І. Аністратенко, «участь у бюджетних

правовідносинах завжди обумовлюється обов'язком дотримання принципу законності, який виконує роль основної гарантії публічного контролю за бюджетними потоками» [1, с. 90].

Другою невід'ємною складовою є об'єкт бюджетних правовідносин, під яким розуміються як самі бюджетні кошти, так і процеси їх формування, розподілу, використання та контролю за цільовим застосуванням. Бюджетний кодекс України у статті 2 визначає, що «бюджетні кошти — це грошові кошти, що надходять до бюджету, включаючи доходи бюджету, фінансування бюджету, та грошові кошти, що використовуються з бюджету на відповідні цілі» [9]. Таким чином, об'єкт має як матеріальний (фінансові ресурси), так і процедурний вимір (бюджетні процедури та механізми їх правового забезпечення).

Третій елемент структури — це зміст бюджетних правовідносин, який включає права та обов'язки їх учасників. Вони виникають у результаті реалізації компетенцій у сфері складання, затвердження, виконання та контролю за виконанням бюджету. Як зазначає Гей К. В., «права та обов'язки учасників бюджетного процесу чітко визначені у нормативних актах і є імперативно обов'язковими для виконання. Їх зміст формується під впливом принципу домінування публічного інтересу, що визначає ієрархічну природу бюджетних повноважень» [5].

Четвертим структурним компонентом є юридичні факти, з якими пов'язане виникнення, зміна або припинення бюджетних правовідносин. Вони можуть мати вигляд нормативних актів (ухвалення закону про державний бюджет, розпорядження розпорядника коштів), адміністративних дій (підписання кошторисів, укладення договорів про надання трансфертів) або подій (надходження податкових платежів, фінансування державних програм). Як підкреслює А. Головка, «юридичні факти в бюджетних правовідносинах характеризуються високим ступенем формалізації, що зумовлює обов'язок точного дотримання процедур на всіх стадіях бюджетного процесу» [8].

Нарешті, важливу роль у структурі бюджетних правовідносин відіграють принципи їх функціонування. До них належать принципи єдності бюджетної системи, повноти відображення доходів і видатків, самостійності місцевих бюджетів, прозорості й підзвітності. Ці принципи визначають загальні правила поведінки суб'єктів у бюджетній сфері та слугують методологічною основою для тлумачення норм бюджетного права. Відповідно до статті 7 Бюджетного кодексу України, «бюджетна система України ґрунтується на принципах єдності, самостійності, повноти, збалансованості, ефективності й прозорості» [9].

Тому, структура бюджетних правовідносин є багаторівневою і комплексною системою, в основі якої лежить гармонійна взаємодія суб'єктів, об'єктів, юридичних фактів, прав та обов'язків, а також принципів, що забезпечують ефективність і справедливість бюджетного процесу. Розуміння цієї структури є основою для подальшого аналізу ролі та функцій учасників бюджетного процесу в Україні.

Висновки до розділу 1

Бюджетні правовідносини є особливою формою фінансово-правових відносин, що виникають у процесі створення, розподілу, використання та контролю за використанням державних і місцевих фінансових ресурсів. Їхня природа визначається специфікою бюджету як правової та економічної категорії, що вимагає суворого дотримання встановлених процедур і правил. Важливою ознакою бюджетних правовідносин є домінування публічного інтересу, який визначає їх імперативний характер і обмежує автономію учасників у рамках жорстко регламентованих законодавчих норм.

Класифікація бюджетних правовідносин дозволяє глибше зрозуміти їхню структуру та логіку функціонування. Розмежування правовідносин за стадіями бюджетного процесу, предметом регулювання, рівнями бюджетної системи, суб'єктним складом та характером юридичних фактів є необхідною умовою для

побудови ефективної моделі правового забезпечення бюджетної діяльності. Вона також сприяє більш точному визначенню завдань і повноважень суб'єктів на кожному етапі руху бюджетних коштів.

Структура бюджетних правовідносин розкриває їхню складність і багатовимірність. Вона об'єднує такі елементи, як суб'єкти, об'єкти, юридичні факти, зміст прав та обов'язків, а також принципи правового регулювання. Узгоджене функціонування всіх цих елементів забезпечує належну організацію бюджетного процесу, дотримання фінансової дисципліни та захист суспільних інтересів на всіх рівнях бюджетної системи.

Особливе значення у структурі бюджетних правовідносин мають принципи прозорості, підзвітності та законності, які визначають характер і спрямованість бюджетної діяльності держави. Відповідність дій усіх суб'єктів бюджетного процесу цим принципам є критерієм ефективності функціонування фінансової системи та запорукою стабільного соціально-економічного розвитку держави і територіальних громад.

Тому, бюджетні правовідносини є складним інститутом публічного права, що відображає не лише технічний аспект розподілу фінансових ресурсів, а й глибокі засади взаємодії держави і суспільства. Їх системний аналіз дозволяє сформулювати підходи до подальшого вдосконалення бюджетного процесу в Україні з урахуванням вимог сучасності та практичних викликів, серед яких особливе місце займають питання фінансової безпеки, прозорості та ефективності державних витрат.

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Правове регулювання бюджетного процесу

Правове регулювання бюджетного процесу є однією з основних гарантій стабільного функціонування фінансової системи держави, оскільки забезпечує чіткість, послідовність і передбачуваність усіх етапів руху бюджетних коштів. Формування нормативної основи бюджетного процесу в Україні здійснюється на принципах законності, прозорості, справедливості й ефективного розподілу суспільних ресурсів, що відповідає загальновизнаним стандартам демократичної держави.

Конституція України встановлює фундаментальні засади бюджетного регулювання. Згідно зі статтею 95 Основного Закону, «бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків. Держава прагне до збалансованості бюджету України. Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені» [12]. Ця конституційна норма закладає концептуальну модель бюджетної діяльності держави, де пріоритет надається дотриманню принципу публічності фінансової інформації, збалансованості витрат і доходів та чіткій законодавчій процедурі прийняття бюджету.

Комплексне правове регулювання бюджетного процесу здійснюється на основі Бюджетного кодексу України, який є спеціальним нормативно-правовим актом у цій сфері. Стаття 3 Бюджетного кодексу визначає, що «бюджетне законодавство регулює відносини, пов'язані із складанням, розглядом, затвердженням, виконанням бюджетів, контролем за їх виконанням, а також

відповідальністю за порушення бюджетного законодавства» [9]. При цьому стаття 4 Кодексу встановлює «склад бюджетного законодавства, до якого входять Конституція України, Бюджетний кодекс, Бюджетна декларація, закон про Державний бюджет України, інші закони, що регулюють бюджетні відносини, та нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України й Міністерства фінансів» [9].

Поряд із основними законодавчими актами вагоме значення має система підзаконного регулювання. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 року № 1036 «Деякі питання організації бюджетного процесу» визначає «деталізовані процедури складання бюджетних запитів, організації бюджетного планування, взаємодії учасників бюджетного процесу на різних стадіях та погодження міжбюджетних трансфертів» [9]. Вона має на меті забезпечення уніфікації процесів планування й контролю за використанням бюджетних ресурсів, встановлюючи єдині стандарти для всіх учасників бюджетного процесу.

На рівні стратегічного регулювання важливу роль відіграє щорічна Бюджетна декларація, що визначає основні показники макроекономічного прогнозу та пріоритети бюджетної політики на середньострокову перспективу. Як справедливо зауважує В. Гнатенко, «завдяки запровадженню середньострокового бюджетного планування вдається підвищити прозорість фінансової політики, зміцнити дисципліну у сфері витрат і покращити прогнозованість державних фінансів» [6, с. 114].

Крім того, важливим елементом регулювання є спеціальні акти Верховної Ради України, такі як Постанова «Про заходи щодо поліпшення бюджетного процесу в Україні» від 16 лютого 1996 року № 51/96-ВР [20], яка закріплює основні напрямки розвитку бюджетної системи, оптимізацію міжбюджетних відносин та розширення повноважень місцевого самоврядування у сфері фінансів.

У науковій літературі звертається увага на необхідність постійного удосконалення нормативної бази бюджетного процесу. Як відзначає Т. В. Касьяненко, «бюджетне регулювання має бути гнучким, спроможним адаптуватися

до змінних економічних реалій, особливо в умовах фінансової децентралізації, яка висуває нові вимоги до правового забезпечення бюджетних правовідносин на місцевому рівні» [4]. Своєю чергою, Я. В. Пилипенко наголошує, що «в умовах воєнного стану правове регулювання бюджетного процесу має набувати особливих рис оперативності, посилення контролю й прозорості, що потребує своєчасного внесення змін до чинного законодавства» [19].

Правове регулювання бюджетного процесу в Україні формує багаторівневу і взаємопов'язану систему нормативних актів, яка забезпечує правову визначеність кожної стадії бюджетної діяльності. Конституційні положення, норми Бюджетного кодексу, спеціальні закони, постанови уряду та стратегічні документи взаємодіють між собою, створюючи єдину правову конструкцію, спрямовану на ефективне, справедливе й підзвітне управління публічними фінансами.

2.2. Повноваження Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Міністерства фінансів України у бюджетному процесі

Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Міністерство фінансів України є ключовими суб'єктами бюджетного процесу, кожен із яких виконує чітко визначену законодавством роль у формуванні, прийнятті, виконанні та контролі за реалізацією державного бюджету. Їхні повноваження мають публічно-правову природу і визначаються Конституцією України, Бюджетним кодексом України та спеціальними законами й підзаконними актами, що регламентують бюджетні відносини.

Верховна Рада України, як єдиний орган законодавчої влади, здійснює визначальну роль у бюджетному процесі на етапі розгляду, затвердження та контролю виконання Державного бюджету України. Відповідно до статті 85 Конституції України, до повноважень Верховної Ради України належить «затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; контроль за виконанням Державного бюджету України, ухвалення рішення щодо звіту про

його виконання». Важливість цієї функції полягає в тому, що саме парламент має право остаточно визначати обсяги доходів і видатків бюджету, їх структуру та пріоритетність, здійснюючи тим самим публічний контроль за використанням державних фінансових ресурсів. Процедура затвердження бюджету включає детальний розгляд законопроекту про Державний бюджет, внесеного Кабінетом Міністрів, його обговорення в профільних комітетах, ухвалення в першому і другому читаннях та остаточно прийняття закону про Державний бюджет на відповідний рік.

Кабінет Міністрів України виконує функції вищого органу в системі виконавчої влади, відповідального за складання проекту Державного бюджету України, його подання на розгляд парламенту, організацію виконання затвердженого бюджету та здійснення фінансового контролю. Стаття 96 Бюджетного кодексу України передбачає, що саме «Кабінет Міністрів подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет разом із пояснювальною запискою, основними прогностичними макроекономічними показниками, оцінкою впливу на економіку та соціальну сферу» [9]. Крім того, Кабінет Міністрів здійснює оперативне управління виконанням бюджету протягом бюджетного періоду, забезпечує фінансування видатків у межах затверджених асигнувань і подає Верховній Раді щорічний звіт про виконання Державного бюджету.

Особливу роль у бюджетному процесі виконує Міністерство фінансів України як головний орган виконавчої влади, що формує та реалізує державну фінансову політику. Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України, «Міністерство фінансів організовує розроблення Бюджетної декларації, координує діяльність щодо складання проекту Державного бюджету, розробляє бюджетні запити та проект бюджетної резолюції, аналізує подані пропозиції розпорядників коштів та формує узагальнений проект бюджету» [9]. Під час виконання бюджету Міністерство фінансів здійснює управління державними фінансами шляхом

встановлення лімітів бюджетних асигнувань, контролю за використанням коштів та забезпечення підготовки оперативної і річної бюджетної звітності.

Наукова література підкреслює, що «належна координація між Верховною Радою, Кабінетом Міністрів і Міністерством фінансів є запорукою ефективності бюджетного процесу. Гармонійна взаємодія цих інституцій сприяє забезпеченню балансування державних фінансів, підвищенню прозорості витрачання коштів та зміцненню фінансової дисципліни» [5]. Водночас зауважується, що за відсутності належної взаємодії виникають ризики затримок із прийняттям бюджету, неефективного розподілу ресурсів та погіршення фінансового контролю.

В умовах воєнного стану роль вищезазначених органів зазнала додаткової трансформації. Згідно з дослідженням Я. В. Пилипенка, «парламент змушений оперативніше ухвалювати рішення щодо змін у бюджетних асигнуваннях, спрямованих на оборону та безпеку, тоді як уряд і Міністерство фінансів повинні забезпечувати високу мобільність і швидкість реагування в управлінні бюджетними ресурсам» [19]. Це вимагає ще більшої узгодженості дій і підвищеної відповідальності за кожен етап фінансового планування і витрачання публічних коштів.

Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Міністерство фінансів України виконують взаємопов'язані та взаємодоповнюючі функції у бюджетному процесі, що забезпечує правову визначеність, прозорість і ефективність розподілу та використання фінансових ресурсів держави. Їх чітка правова регламентація і відповідальність за свої дії є фундаментальними чинниками успішного функціонування бюджетної системи України.

2.3. Права та обов'язки органів місцевого самоврядування у бюджетному процесі

Органи місцевого самоврядування є невід'ємними учасниками бюджетного процесу в Україні, оскільки реалізують власні та делеговані повноваження у сфері

місцевих фінансів. Їхня діяльність спрямована на забезпечення належного фінансування потреб територіальних громад, підтримку соціальної інфраструктури, розвиток місцевої економіки та гарантування належного рівня надання публічних послуг населенню. Права і обов'язки цих органів чітко визначені законодавством і становлять важливий елемент системи бюджетних правовідносин.

Стаття 140 Конституції України встановлює, що «місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села або добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [12]. У сфері фінансів це право реалізується через складання, затвердження, виконання та контроль за виконанням місцевих бюджетів, які є основною фінансовою базою діяльності місцевих громад.

Бюджетний кодекс України конкретизує фінансові повноваження органів місцевого самоврядування. Відповідно до статті 71 Кодексу, «місцеві бюджети включають доходи, які визначаються згідно з Податковим кодексом України, іншими законами та рішеннями відповідних рад» [9]. Органи місцевого самоврядування мають право самостійно розпоряджатися цими коштами у межах своєї компетенції, спрямовуючи їх на фінансування програм соціально-економічного розвитку, утримання бюджетних установ, реалізацію інфраструктурних проектів тощо.

Одним із ключових прав органів місцевого самоврядування є право на самостійне складання та затвердження проекту місцевого бюджету. Згідно з вимогами Бюджетного кодексу України, органи місцевого самоврядування складають проекти місцевих бюджетів на основі Бюджетної декларації, міжбюджетних трансфертів і власних прогнозів надходжень і видатків. Відповідні проекти бюджетів подаються на розгляд місцевих рад, які здійснюють їх обговорення, внесення змін і остаточне затвердження.

Обов'язком органів місцевого самоврядування є забезпечення виконання місцевих бюджетів відповідно до затверджених кошторисів, дотримуючись принципу цільового використання бюджетних коштів. Як зазначають О. Західна та Д. Корень, «належна організація бюджетного процесу на місцевому рівні є запорукою ефективного використання ресурсів і забезпечення стійкого розвитку громад» [10, с. 160]. Крім того, органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за складання і подання звітності про виконання бюджетів, яка має бути доступною для громадськості відповідно до принципу прозорості.

Істотним правом є право органів місцевого самоврядування на одержання міжбюджетних трансфертів. Бюджетний кодекс України передбачає надання базової, реверсної дотації, субвенцій і коштів на здійснення делегованих повноважень. Як справедливо зазначає О. М. Савастєєва, «механізми міжбюджетного вирівнювання мають вирішальне значення для забезпечення фінансової спроможності територіальних громад в умовах децентралізації» [29, с. 141].

Органи місцевого самоврядування також зобов'язані здійснювати контроль за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів підвідомчими установами. Контрольна функція включає проведення внутрішнього фінансового моніторингу, аудитів, оцінку результативності використання ресурсів. На думку Т. Г. Головань, «впровадження системи прозорого моніторингу бюджетних процесів на місцевому рівні сприяє підвищенню довіри громадян до органів влади та оптимізації використання коштів» [7, с. 166].

У контексті воєнного стану значення фінансової діяльності органів місцевого самоврядування ще більше зросло. Як наголошує М. Рябокін, «місцеві бюджети стали основним джерелом фінансування гуманітарних потреб населення, відновлення критичної інфраструктури та підтримки економічної стійкості громад» [17, с. 276]. Це обумовило необхідність оперативного коригування бюджетних

програм, розширення напрямків використання коштів і посилення контролю за їх ефективним використанням.

Органи місцевого самоврядування у бюджетному процесі виступають як самостійні й відповідальні суб'єкти, наділені широкими правами і важливими обов'язками. Від належного виконання ними своїх повноважень залежить фінансова спроможність громад, якість публічних послуг і рівень довіри населення до влади. Правове забезпечення їхньої діяльності має бути постійно удосконалене з урахуванням викликів сучасного розвитку держави і суспільства.

2.4. Роль контролюючих органів у бюджетному процесі

Контроль за виконанням бюджету є ключовим елементом у забезпеченні законності, ефективності та прозорості використання публічних фінансів. Роль контролюючих органів у бюджетному процесі полягає не лише у фіксації фактів порушень або нецільового використання коштів, але й у запобіганні ризикам фінансових втрат, сприянні підвищенню результативності бюджетної політики та зміцненню фінансової дисципліни в державі.

Основу системи контролю у бюджетній сфері становлять Рахункова палата, органи державного фінансового контролю, у тому числі Державна аудиторська служба України, а також внутрішні підрозділи фінансового контролю в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування. Рахункова палата, відповідно до статті 98 Конституції України, «здійснює контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням» [12]. Її діяльність має незалежний характер і спрямована на об'єктивне оцінювання законності та ефективності використання бюджетних ресурсів.

Відповідно до статті 113 Бюджетного кодексу України, «основними завданнями контролюючих органів є перевірка дотримання бюджетного законодавства при складанні, розгляді, затвердженні та виконанні бюджетів, а

також виявлення фактів нецільового використання коштів, незаконних або неефективних витрат, неналежного ведення бюджетного обліку та звітності» [9]. Державна аудиторська служба України проводить державний фінансовий аудит, перевірки та інспектування, результати яких використовуються для ухвалення управлінських рішень щодо удосконалення бюджетної політики та усунення виявлених порушень.

У системі бюджетного контролю важливе місце займає також внутрішній контроль, який здійснюється безпосередньо розпорядниками бюджетних коштів. Як відзначають Т. О. Мацелик та Г. М. Стріяшко, «організація внутрішнього контролю є обов'язковою умовою ефективного управління бюджетними ресурсами, оскільки саме на цьому рівні виявляються основні ризики зловживань і неефективності» [15, с. 114]. Внутрішній фінансовий контроль включає моніторинг виконання кошторисів, аналіз ефективності витрат, виявлення відхилень і розробку заходів для їх усунення.

Крім традиційних форм контролю, дедалі більшого значення набувають механізми громадського контролю за бюджетним процесом. Відповідно до дослідження А. Іляшенка, «участь громадських організацій і засобів масової інформації у моніторингу бюджетних видатків сприяє підвищенню відкритості влади та запобіганню корупційним ризикам» [11]. Гласність і прозорість бюджетного процесу, передбачені Бюджетним кодексом України, забезпечуються шляхом обов'язкового оприлюднення проєктів бюджетів, затверджених бюджетів, звітів про їх виконання та результатів аудитів.

Особливої актуальності роль контролюючих органів набуває в умовах воєнного стану. Як наголошує Я. В. Пилипенко, «у період воєнного конфлікту зростає обсяг державних витрат, пов'язаних із фінансуванням сектору безпеки і оборони, що вимагає посиленого фінансового нагляду для запобігання нецільовому використанню коштів і підтримання довіри до інститутів державної влади» [19].

Водночас контроль має здійснюватися таким чином, щоб не перешкоджати оперативності у виконанні першочергових бюджетних завдань.

Таким чином, контролюючі органи у бюджетному процесі виконують не лише функцію фіксації порушень, а й виступають активними учасниками забезпечення ефективного та відповідального використання публічних фінансів. Їхня діяльність спрямована на зміцнення фінансової стабільності держави, посилення довіри до бюджетної політики та створення умов для сталого економічного розвитку.

Висновки до розділу 2

Правове регулювання статусу учасників бюджетного процесу є визначальним чинником забезпечення ефективного функціонування фінансової системи держави. Чітке закріплення повноважень Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України та органів місцевого самоврядування дозволяє досягти необхідного балансу між різними рівнями влади та забезпечити виконання публічних завдань у сфері фінансів відповідно до принципів законності, прозорості та підзвітності.

Верховна Рада України, як представницький орган, здійснює ключову роль у бюджетному процесі на стадії затвердження бюджету та контролю за його виконанням. Її повноваження, передбачені Конституцією України та Бюджетним кодексом, мають фундаментальне значення для збереження демократичних засад управління фінансами. Кабінет Міністрів України, у свою чергу, несе основну відповідальність за розроблення проєкту Державного бюджету, організацію його виконання і звітування перед парламентом про результати бюджетної діяльності.

Особлива роль належить Міністерству фінансів України, яке виступає основним координаційним центром бюджетного планування, формування політики у сфері публічних фінансів та здійснення оперативного контролю за витрачанням бюджетних ресурсів. Його функціонування забезпечує єдність бюджетного процесу

на всіх стадіях та сприяє реалізації принципу ефективності управління фінансами держави.

Органи місцевого самоврядування у бюджетному процесі виконують важливу місію забезпечення фінансової автономії територіальних громад. Їх права на самостійне складання, затвердження та виконання місцевих бюджетів, а також обов'язки щодо дотримання бюджетної дисципліни є невід'ємною складовою демократичної організації публічної влади. Саме належна реалізація цих повноважень є запорукою сталого соціально-економічного розвитку регіонів.

Роль контролюючих органів у бюджетному процесі є критично важливою для збереження довіри суспільства до інститутів влади та забезпечення належного витрачання публічних коштів. Ефективна діяльність Рахункової палати, Державної аудиторської служби та внутрішніх контрольних підрозділів сприяє виявленню і запобіганню фінансовим порушенням, зміцненню фінансової дисципліни й удосконаленню бюджетного законодавства відповідно до потреб суспільства та держави.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ УЧАСНИКІВ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Проблеми реалізації прав та обов'язків учасників бюджетного процесу

Незважаючи на наявність розвиненої законодавчої бази, практика реалізації прав і обов'язків учасників бюджетного процесу в Україні залишається недостатньо ефективною, що свідчить про наявність низки серйозних проблем у цій сфері. Питання ефективної взаємодії між різними рівнями влади, своєчасності виконання бюджетних процедур, відповідальності за порушення бюджетної дисципліни та належного контролю за використанням коштів залишаються актуальними як на державному, так і на місцевому рівнях.

Однією з ключових проблем є несвоєчасність та неналежна якість складання проектів бюджетів, що часто призводить до затримок із прийняттям головного фінансового документу країни. Як зазначає А. Головка, «на етапі планування бюджету спостерігаються порушення вимог щодо реалістичності прогнозів доходів та витрат, що унеможлиблює належне балансування бюджетних показників і спричиняє подальші проблеми у процесі його виконання» [8]. Це, своєю чергою, ускладнює виконання зобов'язань держави перед громадянами і партнерами.

Істотну проблему становить недостатня узгодженість дій між Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України при ухваленні і виконанні Державного бюджету. Як підкреслює В. Гнатенко, «відсутність конструктивного діалогу між законодавчою та виконавчою гілками влади у сфері бюджетної політики призводить до політизації процесу затвердження бюджету, що негативно впливає на стабільність фінансової системи та реалізацію державних програм» [6, с. 116].

На рівні органів місцевого самоврядування однією з найгостріших проблем є обмежена фінансова спроможність територіальних громад. Як слушно зазначає О. М. Савастєєва, «навіть після впровадження реформи децентралізації значна частина громад не має достатніх власних доходів для забезпечення належного виконання своїх бюджетних повноважень» [29, с. 142]. Це спричиняє залежність від міжбюджетних трансфертів та ускладнює реалізацію стратегічних програм розвитку на місцевому рівні.

Ще однією суттєвою проблемою є низький рівень відповідальності за порушення бюджетного законодавства. У багатьох випадках виявлені контролюючими органами порушення залишаються без належного реагування або не тягнуть за собою реальних правових наслідків для винних осіб. Як зазначають Т. О. Мацелик та Г. М. Стріяшко, «неефективність механізмів притягнення до відповідальності за бюджетні правопорушення суттєво знижує превентивний ефект контролю та сприяє повторенню фінансових порушень» [15, с. 116].

Проблемним залишається й питання прозорості бюджетного процесу. Незважаючи на законодавчі вимоги щодо відкритості інформації про формування та виконання бюджетів, у практиці часто мають місце випадки формального виконання цих вимог або їх ігнорування, особливо на місцевому рівні. Як підкреслюють А. Нечипоренко та співавтори, «громадський контроль за бюджетним процесом залишається слабким через обмежений доступ громадян до повної та достовірної інформації» [16, с. 190].

В умовах воєнного стану реалізація прав та обов'язків учасників бюджетного процесу ускладнюється додатковими викликами. Як наголошує Я. В. Пилипенко, «необхідність оперативного прийняття рішень щодо фінансування оборони, гуманітарних програм і відновлення критичної інфраструктури часто відбувається в умовах спрощених процедур, що створює ризики зниження якості бюджетного планування та контролю» [19].

Таким чином, проблеми реалізації прав і обов'язків учасників бюджетного процесу є комплексними і стосуються як організаційних, так і правових аспектів. Вирішення цих проблем потребує удосконалення законодавчого регулювання, підвищення відповідальності за бюджетні порушення, посилення фінансової спроможності громад та розвитку інституційних механізмів громадського контролю за використанням публічних коштів.

3.2. Напрями вдосконалення правового регулювання повноважень учасників бюджетного процесу.

Удосконалення правового регулювання повноважень учасників бюджетного процесу є одним із пріоритетних завдань реформування фінансової системи України. Сучасні виклики вимагають підвищення ефективності, прозорості та підзвітності бюджетної діяльності як на державному, так і на місцевому рівнях. Тому окреслення конкретних напрямів вдосконалення нормативно-правового регулювання є надзвичайно важливим для зміцнення публічних фінансів та забезпечення фінансової стабільності держави.

Одним із першочергових напрямів є розширення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування. Як підкреслюють М. Б. Вітер, К. Є. Засадна та О. В. Тищенко, «для підвищення ефективності реалізації бюджетних повноважень необхідно розробляти технології інтеграції інформаційних систем учасників бюджетного процесу, що сприятиме підвищенню прозорості й оперативності прийняття управлінських рішень» [30, с. 264]. Використання сучасних цифрових рішень має стати обов'язковою умовою для управління бюджетами усіх рівнів.

Не менш важливою є проблема підвищення якості бюджетного планування. Дослідження О. Савастєєвої свідчить про «необхідність запровадження нових методик прогнозування доходів і видатків місцевих бюджетів з урахуванням ризиків і коливань економічної кон'юнктури» [29, с. 142]. Законодавче

врегулювання цих підходів дозволить забезпечити більшу реалістичність бюджетних показників та уникнути систематичних дефіцитів.

Особливу увагу слід приділити вдосконаленню механізмів міжбюджетного вирівнювання. Як зазначають С. В. Свірко, В. В. Довгалюк і Т. М. Тростенюк, «необхідним є створення гнучких моделей розподілу трансфертів, які б враховували не лише кількісні показники доходів громад, але й якість управління бюджетними ресурсами та реальні потреби населення» [21, с. 48]. Це дозволить підвищити справедливість розподілу ресурсів і стимулюватиме місцеву владу до підвищення ефективності бюджетного менеджменту.

Одним із перспективних напрямів є удосконалення системи фінансового контролю. Згідно з висновками І. П. Устиної та О. В. Хомченко, «досвід зарубіжних країн свідчить про необхідність посилення незалежності органів фінансового контролю, підвищення вимог до відкритості звітності та залучення громадськості до оцінки ефективності використання бюджетних коштів» [24]. Впровадження цих принципів дозволить суттєво підвищити якість бюджетного нагляду в Україні.

Важливим є також законодавче закріплення стандартів середньострокового бюджетного планування. Як наголошують С. В. Свірко та інші дослідники, «саме середньострокове планування дає змогу узгоджувати поточні витрати з довгостроковими стратегіями розвитку та уникати ситуативних рішень, що шкодять фінансовій стабільності» [22, с. 75]. Запровадження чітких вимог до змісту та процедури ухвалення середньострокових бюджетних декларацій сприятиме посиленню передбачуваності бюджетної політики.

Крім того, перспективним є вдосконалення участі громадськості у бюджетному процесі. Як зазначає Ю. В. Петленко, «важливо законодавчо закріпити обов'язковість громадських слухань з обговорення проектів бюджетів у сфері оборони та безпеки, а також розширити можливості громадян щодо контролю за цільовим використанням коштів» [18, с. 104]. Це сприятиме підвищенню довіри

населення до органів влади та зміцненню демократичних засад бюджетного управління.

Важливою перспективою є розроблення і впровадження законодавчих механізмів реагування на бюджетні ризики у кризових ситуаціях, зокрема в умовах воєнного стану або економічних шоків. Як наголошують М. Рябокін та інші автори, «у таких випадках необхідно створювати спеціальні стабілізаційні фонди та передбачати гнучкі процедури перегляду бюджетних показників без втрати фінансової дисципліни» [17, с. 278].

Таким чином, напрями вдосконалення правового регулювання повноважень учасників бюджетного процесу мають охоплювати як інституційний розвиток, так і поглиблення процедурної культури у сфері фінансів. Системне реформування бюджетного законодавства з урахуванням кращих світових практик, сучасних технологій та реалій воєнного часу має стати запорукою формування ефективної, прозорої та справедливої бюджетної системи України.

Висновки до розділу 3

Аналіз існуючих проблем реалізації прав і обов'язків учасників бюджетного процесу свідчить про наявність суттєвих викликів, що перешкоджають ефективному функціонуванню бюджетної системи України. Серед основних труднощів слід відзначити несвоєчасність бюджетного планування, політичну нестабільність процесу затвердження бюджету, обмежену фінансову спроможність місцевих громад, недостатню ефективність механізмів фінансового контролю та слабку реалізацію принципу прозорості бюджетних процедур.

В умовах воєнного стану ці проблеми набули особливої гостроти, оскільки оперативність бюджетного реагування нерідко супроводжується ризиками порушення фінансової дисципліни та зниження рівня публічного контролю. Водночас виклики сьогодення висвітлили нагальну потребу в удосконаленні

нормативно-правового регулювання повноважень усіх учасників бюджетного процесу як на державному, так і на місцевому рівнях.

Запропоновані напрями вдосконалення орієнтовані на модернізацію бюджетного законодавства та організаційних механізмів управління фінансами. Серед них ключовими є розширення інформаційної відкритості бюджетного процесу, посилення незалежності фінансового контролю, впровадження середньострокового бюджетного планування, оптимізація системи міжбюджетного вирівнювання та активізація участі громадськості у бюджетному моніторингу.

Розвиток цифрових технологій, впровадження сучасних інструментів прогнозування та підвищення стандартів прозорості повинні стати базисом для нового етапу реформування бюджетних правовідносин. Одночасно необхідним є розширення фінансової автономії територіальних громад при збереженні належного контролю за цільовим використанням коштів, що сприятиме зміцненню демократичних засад місцевого самоврядування.

Таким чином, удосконалення правового регулювання повноважень учасників бюджетного процесу має бути комплексним, орієнтованим на забезпечення балансу між оперативністю бюджетних рішень і суворим дотриманням фінансової дисципліни, що є необхідною умовою побудови стійкої, ефективної та справедливої бюджетної системи в Україні.

ВИСНОВКИ

1. Бюджетні правовідносини як особливий різновид фінансово-правових відносин мають важливе значення для функціонування держави та місцевого самоврядування, оскільки вони забезпечують правову організацію процесу мобілізації, розподілу і використання публічних фінансових ресурсів. Їхня специфіка полягає у домінуванні публічного інтересу, обов'язковості нормативної регламентації кожної стадії бюджетного процесу, обмеженій диспозитивності сторін та високому рівні відповідальності учасників за дотримання встановлених норм і процедур. Визначення сутності, особливостей і структури бюджетних правовідносин дозволяє глибше зрозуміти логіку побудови бюджетної системи та особливості правового статусу її учасників. Водночас чітка класифікація бюджетних правовідносин за критеріями стадій процесу, рівнів бюджетної системи, суб'єктного складу й об'єкта регулювання забезпечує упорядкування правових механізмів реалізації бюджетної політики і підвищує ефективність нормативного регулювання фінансових потоків у державі.

2. Нормативно-правова основа бюджетного процесу в Україні є багаторівневою системою, яка базується на положеннях Конституції України, Бюджетного кодексу України, законах про державний бюджет, підзаконних актах Кабінету Міністрів України та нормативно-методичних документах Міністерства фінансів України. Верховна Рада України виступає гарантом законності бюджетного процесу, забезпечуючи затвердження бюджету, здійснення контролю за його виконанням та затвердження звіту про використання бюджетних коштів. Кабінет Міністрів України несе відповідальність за складання проекту бюджету, організацію його виконання та фінансову стабільність держави. Міністерство фінансів України забезпечує координацію бюджетного планування, управління фінансовими потоками, підготовку бюджетної звітності та моніторинг ефективності бюджетних витрат. На місцевому рівні органи місцевого самоврядування реалізують право громад на фінансову автономію шляхом

складання, затвердження та виконання місцевих бюджетів. Така структура взаємодії дозволяє забезпечити ефективне управління публічними фінансами на всіх рівнях державної влади.

3. Контролюючі органи у бюджетному процесі виконують не лише функцію нагляду за дотриманням законності, а й відіграють важливу роль у підвищенні ефективності використання бюджетних ресурсів, зміцненні фінансової дисципліни та запобіганні порушенням фінансового законодавства. Рахункова палата України здійснює незалежний зовнішній аудит діяльності щодо надходження та використання коштів Державного бюджету, Державна аудиторська служба проводить державний фінансовий контроль шляхом перевірок та аудитів, внутрішні підрозділи органів влади здійснюють контроль за цільовим і результативним використанням бюджетних коштів на місцях. Зростає роль громадського контролю за бюджетними процесами, що є важливим інструментом забезпечення прозорості та підзвітності влади перед суспільством. В умовах воєнного стану значення контролюючих органів лише посилюється, адже ризики неефективного або нецільового використання ресурсів зростають, що вимагає оперативного реагування та посилення механізмів фінансового нагляду.

4. Сучасна практика реалізації прав та обов'язків учасників бюджетного процесу в Україні демонструє низку серйозних системних проблем, які ускладнюють забезпечення ефективності та прозорості бюджетного управління. Зокрема, характерною є нестабільність і заполітизованість процесу прийняття бюджету, що призводить до затримок із затвердженням основного фінансового документа країни. Бюджетні плани часто будуються на надто оптимістичних прогнозах, що спричиняє перевищення витрат або недоотримання доходів. Нерівномірність фінансової спроможності територіальних громад продовжує залишатися гострою проблемою навіть після запровадження децентралізаційних реформ. Низький рівень відповідальності посадових осіб за порушення бюджетного законодавства зменшує превентивну роль контролюючих механізмів. Недостатня

відкритість бюджетної інформації і слабка залученість громадськості до обговорення бюджетних рішень посилюють ризики непрозорого управління публічними коштами, що особливо загострилося в умовах воєнного стану.

5. Напрями вдосконалення правового регулювання повноважень учасників бюджетного процесу повинні бути спрямовані на комплексне посилення інституційних, процедурних та технологічних основ бюджетного управління. Пріоритетним є запровадження обов'язкової інтеграції сучасних інформаційних технологій для автоматизації бюджетних процедур і підвищення відкритості бюджетних даних. Необхідним є також поглиблення процедур середньострокового бюджетного планування, що дозволить підвищити прогнозованість бюджетної політики і забезпечити більшу стійкість державних фінансів. Важливим залишається реформування механізмів міжбюджетного вирівнювання з урахуванням потреб і реальних фінансових можливостей громад. Системне вдосконалення механізмів фінансового контролю та залучення громадськості до моніторингу бюджетних процесів сприятимуть підвищенню рівня довіри громадян до влади. Важливо також забезпечити розроблення законодавчих механізмів оперативного реагування на надзвичайні бюджетні ризики, що виникають у кризових ситуаціях, таких як війна або економічна рецесія.

6. Загалом, ефективне функціонування бюджетної системи України вимагає глибокої реформи нормативно-правового забезпечення статусу учасників бюджетного процесу, спрямованої на підвищення їх відповідальності, зміцнення інституційної спроможності та запровадження сучасних стандартів управління публічними фінансами. Тільки за умови гармонійної взаємодії законодавчої, виконавчої та контрольної гілок влади, зміцнення фінансової автономії територіальних громад, активного залучення громадянського суспільства та впровадження кращих міжнародних практик Україна зможе створити стійку, ефективну, прозору і підзвітну бюджетну систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аністратенко Ю. І. Сутність, особливості та принципи бюджетного процесу на сучасному етапі. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 2(9). С. 86–94. URL: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(9\)-2022-86-94](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(9)-2022-86-94)(дата звернення: 28.04.2025).
2. Бей С. Здійснення бюджетного процесу в Україні під час війни. *Grail of Science*. 2022. № 18-19. С. 42–43. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.26.08.2022.06>(дата звернення: 28.04.2025).
3. Бояр А. Еволюційна трансформація системи управління бюджетним процесом у Європейському Союзі. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. С. 91–98.
4. Бюджетні відносини в умовах децентралізації : thesis / Т. В. Касьяненко та ін. 2016. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/49415>(дата звернення: 28.04.2025).
5. Гей К. В. Світовий досвід в контексті удосконалення бюджетного процесу в Україні. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану*. 2024. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-395-1-7>(дата звернення: 28.04.2025).
6. Гнатенко В. Державне регулювання бюджетного процесу в системі економічного процесу. *Litopys Volyni*. 2021. № 23. С. 113–117. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.23.20>(дата звернення: 28.04.2025).
7. Головань Т. Г. Принцип прозорості та публічності бюджетного процесу: окремі питання реалізації. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди "Право"*. 2025. № 41. С. 165–173. URL: <https://doi.org/10.34142/23121661.2025.41.18>(дата звернення: 28.04.2025).
8. Головка А. Г. Напрямки вдосконалення бюджетного процесу : thesis. 2017. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/64297>(дата звернення: 28.04.2025).

9. Деякі питання організації бюджетного процесу : Постанова Каб. Міністрів України від 26.11.2008 № 1036 : станом на 6 трав. 2010 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1036-2008-п#Text>(дата звернення: 28.04.2025).
10. Західна О., Корень Д. Теоретичні засади здійснення бюджетного процесу в територіальних громадах. *Молодий вчений*. 2021. № 1 (89). С. 158–162.
URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-1-89-33>(дата звернення: 28.04.2025).
11. Ляшенко А. Значення та роль бюджетного контролю в системі бюджетного процесу. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24.
URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-33>(дата звернення: 28.04.2025).
12. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
13. Малишко В. В., Яременко Л. М., Калмиков О. В. Напрями розвитку бюджетного процесу в Україні. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2023. № 3. С. 33–38.
URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.3.33>(дата звернення: 28.04.2025).
14. Марченко М. В. Стадії парламентського бюджетного процесу в Україні в умовах воєнного стану. *State and Regions. Series: Law*. 2024. № 1. С. 198–204.
URL: <https://doi.org/10.32782/1813-338x-2024.1.32>(дата звернення: 28.04.2025).
15. Мацелик Т. О., Стріяшко Г. М. Контролюючі суб'єкти у сфері бюджетного процесу: розмежування компетенційних повноважень. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. № 15. С. 112–118. URL: <https://doi.org/10.33244/2521-1196.15.2019.112-118>(дата звернення: 28.04.2025).
16. Нечипоренко А. В., Мороз Л. О., Панченко І. В. Гласність та прозорість бюджетного процесу в Україні. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2021. № 1. С. 186–198.

- URL: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2021.186-198>(дата звернення: 28.04.2025).
17. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану / М. Riabokin та ін. *Економіка і регіон/ Economics and region*. 2022. № 4(87). С. 275–281. URL: [https://doi.org/10.26906/eir.2022.4\(87\).2809](https://doi.org/10.26906/eir.2022.4(87).2809)(дата звернення: 28.04.2025).
 18. Петленко Ю. В. Механізми сприяння прозорості бюджетного процесу в секторі оборони та безпеки України. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 19. С. 102–108. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.19.102>(дата звернення: 28.04.2025).
 19. Пилипенко Я. В. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. *Derzhavne upravlinnya udoskonalennya ta rozvytok*. 2024. № 1. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.1.9>(дата звернення: 28.04.2025).
 20. Про заходи щодо поліпшення бюджетного процесу в Україні : Постанова Верхов. Ради України від 16.02.1996 № 51/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/96-вр#Text>(дата звернення: 28.04.2025).
 21. Свірко С. В., Довгалюк В. В., Тростенюк Т. М. Декомпозиція бюджетного процесу територіально найбільших країн G20. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 4(106). С. 42–53. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2023-4\(106\)-42-53](https://doi.org/10.26642/ema-2023-4(106)-42-53)(дата звернення: 28.04.2025).
 22. Свірко С. В., Довгалюк В. В., Тростенюк Т. М. Методологічна модель бюджетного процесу Європейського Союзу. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 1(107). С. 70–84. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-1\(107\)-70-84](https://doi.org/10.26642/ema-2024-1(107)-70-84)(дата звернення: 28.04.2025).
 23. Сивульський М. І. Основні пріоритети бюджетного процесу. *Фінанси України*. 2006. № 10. С. 13–17.

24. Устинова І. П., Хомченко О. В. Деякі питання регулювання бюджетного процесу: зарубіжний досвід : thesis. 2017. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/27999>(дата звернення: 28.04.2025).
25. Харенко М. В. Бюджетні правовідносини на стадії виконання державного бюджету. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2000. Вип. 17, ч. 2. С. 96–104.
26. Чернадчук В. Д. Бюджетні правовідносини як об'єкт правової охорони. *Держава та регіони. Право*. 2011. № 2. С. 45–50.
27. Boiar A. The Evolutionary Transformation of the Budgetary Management System of the European Union. *Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*. 2015. Vol. 4, no. 4. P. 91–98. URL: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2015-04-93-98>(date of access: 28.04.2025).
28. Oleshko A., Kantsur I. Management of the budget process of Ukraine in the context of European integration. *State and regions. Series: Economics and Business*. 2020. No. 2 (113). URL: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-10>(date of access: 28.04.2025).
29. Savastieieva O. M. Детермінанти забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації. *Scientific bulletin of polissia*. 2019. № 2(18). С. 139–146. URL: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2019-2\(18\)-139-146](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2019-2(18)-139-146)(дата звернення: 28.04.2025).
30. Viter M. B., Zasadna K. E., Tyshchenko O. V. Технологія кластерного моделювання інформаційної взаємодії учасників бюджетного процесу в Україні. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2015. Т. 25, № 7. С. 263–268. URL: <https://doi.org/10.15421/40250741>(дата звернення: 28.04.2025).